

De administrando imperio kao izvor za ranu povijest Mađara, kao i o vezama Mađara sa susjednim narodima u 10. stoljeću

Cilj ove studije je ukratko predstaviti rezultate i nedoumice mađarske historiografije glede tumačenja spisa *De administrando imperio* Konstantina VII. Porfirogeneta. DAI slovi za jedan od najvažnijih izvora o povijesti starih Mađara o kojima poglavlja 38, 39. i 40. sadrže mnoštvo vrijednih podataka. Glede 9. stoljeća studija prikazuje različite mogućnosti tumačenja događaja opisanih u 38. poglavlju kao npr. o rascjepu plemenskog saveza starih Mađara, o povlačenju dijela ovog saveza prema Perziji, kao i o načinu dolaska na vlast Árpáda, začetnika kasnije dinastije Arpadovića. Glede 10. stoljeća slijedi kratak prikaz rasprave o strukturi vlasti, o plemenima i plemenskom uređenju starih Mađara, te o dvama temama koje čine svojevrsan „kamen spoticanja“ između mađarske i hrvatske historiografije i arheologije. Prva se polemika vodila o mogućnostima etničke intepretacije arheološke građe, a druga o teritorijalnoj pripadnosti Slavonije u 10. stoljeću. U vezi s polemikom oko etničke identifikacije pojedinih dijelova arheološke građe autor skreće pažnju na problem manjkavog razumijevanja argumenata „druge strane“ zbog jezičnih barijera, a u vezi sa Slavonijom navodi mišljenje Nade Klaić sažete u sintagmi *terra nullius*.

I.

Pisana povijest Mađara u 9-10. stoljeću može se rekonstruirati na osnovi razmjerno bogatog fonda podataka, pogotovo ako uzimamo u obzir njihovo brojčano stanje. U nedavno objavljenom korpusu pisanih izvora za povijest Mađara¹, u vrijeme dolaska u novu postojbinu može se naći više od 60 raznih izvora pisanih u vremenskom rasponu od 9. do 15. stoljeća, koji se na neki način dotiču ove teme. Međutim, velika većina ovih podataka sadrži samo šture informacije o narodu pod imenom Ugri, Turci, Huni itd., odnoseći se na razaranja koja su počinile pojedine grupe konjaničkih ratnika pod ovim imenom.

Samo nekoliko pisanih izvora sadrži bogatiji fond podataka. Ti su izvori pisani na raznim jezicima: na arapskom, perzijskom, starogrčkom, crkvenoslavenskom i latinskom, i odnose se ne samo na vojne akcije, nego i na razne druge segmente

¹ KRISTÓ 1995.

života starih Mađara. Dio izvora sačuvan je na arapskom i perzijskom. To su u stvari prijepisi jednog izgubljenog djela: Džajhanijevog opisa starih Mađara nastalog najvjerojatnije još u 9. stoljeću.² Džajhanijev opis starih Mađara sadrži podatke sakupljene očima trgovaca, pošto je ovaj spis sastavljen na osnovi informacija prikupljenih od arapskih trgovaca, koji su u ranom srednjem stoljeću stigli do raznih dijelova euroazijske stepe. Prema tome, u ovim izvorima može se naći ne samo podatak o broju naoružanih konjanika od dva „tumena”, odnosno dvadeset tisuća pod vodstvom kneza Mađara, nego i opis načina života starih Mađara, koji se sastojao od uzgoja stoke u toplijim, i prebivanja na obalama rijeka u hladnijim godišnjim dobima.

Antitezu podataka na arapskom ili perzijskom jeziku čine podaci iz suvremenih latinskih izvora.³ To su većinom šturi opisi vojnih akcija starih Mađara protiv pojedinih teritorija zapadne i srednje Europe u 10. stoljeću. Samo se u jednom izvoru, u *Casus Sancti Galli* može naći opširniji opis jedne ovakve akcije, gdje je slikovito prikazano kako jedan kontingent starih Mađara pljačka opatiju Sankt Gallen u današnjoj Švicarskoj.

Izvori bizantske provenijencije⁴ zauzimaju posebno mjesto, jer se u njima mogu prepoznati različiti povodi sakupljanja i bilježenja informacija. Stari Mađari se pojavljuju u više djela bizantske hagiografske literature. U ovim izvorima su, kao i u latinskim kronikama, opisane njihove pljačke i razaranja, koja u danom kontekstu služe za podcrtavanje svetih djela danog sveca. Nadalje, stari Mađari zauzimaju posebno mjesto i u djelima dvaju bizantskih careva, Lava VI. Mudrog i njegova sina Konstantina VII. Porfirogeneta. Analiza i interpretacija njihovih opisa čine jednu od okosnica analize povijesti Mađara u 9. i 10. stoljeću. U mađarskoj historiografiji već više od jednog stoljeća ustaljeno je vrednovanje djela Lava VI. i Konstantina VII. Prema ovome, djela Konstantina VII. posjeduju puno više relevantnih podataka, obzirom da je *Taktika* Lava VI. u stvari prijepis od riječi do riječi, s vrlo malo izmjena, djela *Strategikon* vezanog za Maurikija i nastalog na prijelazu 6. u 7. stoljeće.⁵ Na osnovi argumentacije Gyule Moravcsika⁶ u opisu vojne taktike starih Mađara može se naći samo šest mjesta od nekoliko riječi koje se razlikuju od *Strategikona*. *Taktika* Lava VI. iz navedenog je razloga u suprotnosti s djelima *De administrando imperio* i *De cerimoniis* cara Konstantina VII. Porfirogeneta, u kojima se, usprkos velikoj masi podataka preuzetih iz starijih spisa, mogu naći relevantne informacije. Iz navedenoga razloga djela Konstantina VII. uživaju ogroman ugled u mađarskoj historiografiji. Općenito, može se

² GYÖRFFY 1986, 84 – 94; KRISTÓ 1995, 29 – 51.

³ GYÖRFFY 1986, 195 – 269; KRISTÓ 1995, 183 – 276.

⁴ GYÖRFFY 1986, 104 – 124; KRISTÓ 1995, 93 – 153.

⁵ DENNIS – GAMILLSCHEG 1981.

⁶ MORAVCSIK 1984, 15.

reći da *DAI*, a osobito poglavlja 38, 39. i 40, slove kao najvrjedniji ili jedan od najvrjednijih spisa o povijesti Mađara u 9. i 10. stoljeću.⁷

Letimičnim pregledom historiografskih analiza opisa starih Mađara u 9. i 10. stoljeću može se steći dojam, da su sva glavna pitanja već postavljena, štoviše, da su i glavni problemi već riješeni. Istraživač se može poslužiti odličnim kritičkim izdanjem Moravcsika i Jenkinsa.⁸ Gyula Moravcsik je preveo na mađarski jezik dijelove *De administrando imperio* i *De cerimoniis* relevantne za ranu povijest Mađara.⁹ Unatoč tome, ima više pitanja i problema koji još nisu istraženi, naročito ako se sa spomenutim izvorima služimo ne samo kao s podlogom za filološke analize, nego kao i s izvorima detaljnim za analizu najrazličitijih pitanja iz povijesti, kao i za komparativnu analizu njihovih podataka s izvorima drugih vrsta, na primjer s arheološkim nalazima.

II.

Povijest Mađara u 9. stoljeću jedna je od tema puna nedoumica, jer se tu sučeljavaju različita mišljenja, bez mogućnosti za „kompromisna” rješenja.¹⁰ Povod za različite interpretacije daje sam izvor. U 38. poglavlju *DAI*¹¹ nalaze se, naime, podaci sakupljeni najvjerojatnije iz raznih spisa, bez težnje za njihovim ujednačavanjem. Različite interpretacije, općenito, uzimaju za osnovu jedan dio ovih podataka, često ignorirajući one dijelove spisa koji nisu u skladu s vlastitim mišljenjem.

Prvo i možda najvažnije pitanje je pitanje prostora ranijeg staništa, ili ranijih staništa starih Mađara prije zauzimanja Karpatske kotline. Jedan od trajnih rezultata analize *DAI* je pitanje napada Pečenega na ranija staništa starih Mađara. Opis *DAI* koristi se već od druge polovine 19. stoljeća za prikaz uzroka dolaska starih Mađara u Karpatsku kotlinu. Zasluga Gyule Paulera¹² je interpretacija opisa napada Pečenega u *DAI* kao opisa dvaju napada, od kojih je prvi uslijedio čitavo stoljeće prije dolaska u Karpatsku kotlinu. Prvi napad se datira u 8. ili na početak 9. stoljeća. Kao posljedica ovog napada uzima se pomicanje starih Mađara na stepi u pravcu zapada, tj. od stepa u okolici Urala do šumskih stepa istočno od vanjskog ruba Karpata, dakle u oblast međuriječja Dnjestra i Dnjepra, pa možda i Dona.¹³

⁷ MORAVCSIK 1984, 31 – 32.

⁸ MORAVCSIK – JENKINS 2002.

⁹ MORAVCSIK 1984, 34 – 51.

¹⁰ Kritički pregled analiza o povijesti i arheologiji 9. stoljeća: BÓNA 2000, 9 – 24; KRISTÓ 1996.

¹¹ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 170 – 174; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 118 – 120; KRISTÓ 1995, 121 – 126.

¹² PAULER 1899, 2 – 3.

¹³ BÓNA 2000, 9 – 20.

Kao posljedica prvog napada Pečenega krajem 8. ili početkom 9. stoljeća uslijedio je, prema opisu iz 38. poglavlja *DAI*, rascjep plemenskog saveza starih Mađara na dva dijela,¹⁴ i samo se jedan njihov dio odselio na zapadne dijelove stepe, a drugi se povukao u pravcu Istoka u Perziju, ili prema Perziji. Uzrok nedoumice oko ubikacije leži u višestrukoj mogućnosti prijevoda jedne rečenice *DAI*: *τῆς Περσίδος μέρος κατώκησεν*.¹⁵ Moja arheološka naobrazba ne dopušta mi da u ovoj raspravi zastupam ni jedno od formuliranih gledišta. Mogu se samo pozvati na činjenicu da se još nije uspjelo odrediti arheološku ostavštinu Mađara u građi istočnoeuropskih stepa 8-9. stoljeća.¹⁶ Prema tome, arheologija još ne može donijeti vlastiti sud o danom problemu.

Također, u 38. poglavlju dva puta se spominje i izraz *Σάβαρτοι ἀσφαλοι* u vezi sa starim Mađarima.¹⁷ Oko tumačenja ovog izraza razvila se polemika s ciljem pojašnjavanja pojedinih faza etnogeneze starih Mađara u 8-9. stoljeću. Zastupnici teorije o razmjerno kasnoj etnogenezi, koja se – po ovoj tezi – nije mogla odvijati prije 9. stoljeća, drže ovaj izraz kao krunski dokaz svoje teorije.¹⁸ Moja arheološka struka mi ni ovog puta ne dozvoljava formuliranje definitivnog suda u korist ili protiv navedene teorije. Želio bih samo naglasiti, na temelju poznavanja historijske i etnološke literature, da je proces etnogeneze mnogo kompleksniji od toga da se činjenice od navedenog značaja dadu prosuditi na osnovi jednog jedinog izraza.

Nakon odseljavanja na Zapad u stepe Podonja, Podnjeprovlja i Podnjestrovlja stari su Mađari, prema *DAI*, živjeli i zajedno se borili s Kazarima, što znači da su dospjeli pod vlast Kazara na tri godine.¹⁹ Oko navedene formulacije *DAI* vodile su se i vode se žive polemike u mađarskoj historiografiji već više od jednog stoljeća. Dobar dio stručnjaka zalaže se za korekciju navedenog izraza i predlaže formulaciju od dvije ili tri stotine godina.²⁰ Međutim, od kraja 19. stoljeća uvijek je bilo stručnjaka koji su se zalagali i zalažu se protiv ove korekcije, to jest u korist zadržavanja originalne brojke od tri godine.²¹ Arheologija može pružiti vrlo malo

¹⁴ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 170, 171; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 118; KRISTÓ 1995, 123.

¹⁵ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 170, 171; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 118; KRISTÓ 1995, 123. Polemički pregled debate o citiranoj rečenici: HARMATTA 1996, 109.

¹⁶ O ovoj problematici vidi: BÁLINT 1994, 39 – 46.

¹⁷ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 170, 171, 173; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 118; KRISTÓ 1995, 122.

¹⁸ Najdetajnija argumentacija u korist ove teze: KRISTÓ 1980, 116 – 150.

¹⁹ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 170, 171; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 118; KRISTÓ 1995, 122.

²⁰ KRISTÓ 1996, 131, bilješke 15, 16.

²¹ KRISTÓ 1996, 131, bilješke 17, 18.

pomoći u rješavanju nejasnoća opisane problematike, jer je vrlo teško iskazati političku prevlast u arheološkoj građi, naročito na istočnoeuropskim stepama 9. stoljeća. Unatoč tome, može se registrirati tendencija prihvaćanja tzv. kratke kronologije kazarske prevlasti u 9. stoljeću među mađarskim arheolozima mlađe generacije. Uzrok tome leži u promjeni interpretacije utjecaja Saltovo-majacke kulture na arheološku kulturu starih Mađara u 10. stoljeću. Dok su se istraživači arheologije Seobe naroda tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća trudili iskazati što više veza između ove dvije kulture,²² današnji istraživači ulažu mnogo više truda u interpretaciju slabosti i manjkavosti ovih veza.²³

U *DAI* je velik dio opisa povijesti starih Mađara u 9. stoljeću povezan s osobom *Lebediasa*, to jest s Levedijem, prvim vojvodom starih Mađara. Konstantin Porfirogenet je na osnovi njegovog osobnog imena, jednom od staništa Mađara u 9. stoljeću dao ime *Levedia*.²⁴ Istraživači koji se zalažu za etnogenezu starih Mađara s kasnim završetkom, u Levediju vide onu ličnost kojoj je napokon uspješno organizirati savez plemena starih Mađara.²⁵ Nadalje, i sama ličnost Levedija jedna je od nezaobilaznih tema za istraživanje, od etimologije imena pa sve do načina kako je, prema *DAI*, predao vrhovnu vlast jednom drugom vojvodi, ne Álmosu, nego njegovom sinu Árpádu, rodoslovnom praocu Arpadovića. Simbolički akt ove predaje vlasti bio je, prema *DAI*, podizanje Árpáda na štit, po kazarskom načinu.²⁶ I s arheološkog gledišta ovim se analizama može dodati vrlo malo. Samo dva kratka komentara: u arheološkoj građi istočnoeuropskih stepa 9. stoljeća štit kao vrsta oružja vrlo rijetko se može naći. U Bizantu, međutim, ima podataka o tome da je ceremonija proglašavanja cara sadržavala i dizanje na štit. Nadalje, u literaturi s kraja 1960-ih objavljena je interpretacija groba u Zemplínu u Slovačkoj kao groba jednog od spomenutih povijesnih ličnosti, tj. Álmosa.²⁷ Zbog ovoga treba naglasiti da je navedena atribucija pretrpjela kritiku uništavajućih razmjera.²⁸

²² BÁLINT 1975, 52 – 63; BÁLINT 1981, 397 – 412.

²³ TÜRK 2010, 261 – 306.

²⁴ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 170, 171; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 118; KRISTÓ 1995, 121.

²⁵ KRISTÓ 1980, 138 – 139.

²⁶ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 173; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 119; KRISTÓ 1995, 124.

²⁷ BUDINSKÝ-KRIČKA – FETTICH 1973, 49 – 154.

²⁸ PAIS – LÁSZLÓ et alii 1966 278 – 283; FETTICH 1969, 109 – 113; BARTHA – BÓNA et alii 1969, 114 – 125.

III.

Najpouzdaniji podaci o starim Mađarima u *DAI* odnose se na njihovu povijest u 10. stoljeću. Na osnovi 40. poglavlja *DAI* posjedujemo pouzdane podatke o događajima koji su izazvali zauzimanje Karpatske kotline: vojnom pohodu starih Mađara protiv Bugara u savezu s Bizantincima 894. godine, kao i o drugom napadu Pečenega na staromađarska staništa u istočnoeuropskim stepama.²⁹ Na osnovu *DAI*, bizantski dvor stajao je i iza ovog drugog vojnog pohoda. Djelo Konstantina VII. sadrži osnovne podatke o novoj postojbini Mađara. Samo *DAI* opisuje granice rasprostiranja teritorija pod mađarskom vlašću u Karpatskoj kotlini, na žalost samo na južnom rubu njihove nove postojbine. Samo su se u *DAI* sačuvala imena sedam plemena starih Mađara, imena sinova i unuka Árpáda, među njima i imena njegovih nasljednika na kneževskom prijestolju. Samo je u *DAI* opisana i struktura vlasti kod starih Mađara s knezom na prvom mjestu, njega slijede „jilas” i „karchas”, prema ustaljenom prijepisu „gyula” i „karha”, koji su i vršitelji sudskih funkcija, a i svako pleme je imalo svoga kneza. Konstantin je čak u jednom posebnom poglavlju zabilježio informacije o Kabarima, osmom plemenu starih Mađara, nastalom od kazarskih prebjega koji su još u 9. stoljeću organizirali neuspješnu bunu protiv svog Kagana. Informacije u *DAI* toliko su opsežne, da je već Sándor Domanovszky početkom 20. stoljeća izveo zaključak,³⁰ da je izvjestitelj cara-pisca mogao biti *Vultsus*, to jest Bulcsu, jedan od knezova starih Mađara, koji je boravio na bizantskom dvoru oko 848. godine i bio pokršten od samog cara. U vezi s ovom povijesnom ličnošću važno je naglasiti da je on bio jedan od vojskovođa u bitci na Lechfeldu 955. godine, gdje je vojska starih Mađara bila do nogu potučena, a sam Bulcsu je, zajedno s drugim vođom Lehelom, bio uhvaćen i pogubljen.³¹ Treba naglasiti i da se navedeni datum u njemačkoj historiografiji obično uzima kao presudan trenutak u promjeni ne samo njemačko-mađarskih veza, nego i u promjeni načina života starih Mađara u novoj postojbini, a Bulcsu se tretira kao jedan slikoviti zastupnik starog reda,³² iako je on prema pisanim izvorima bio jedan od prvih pokrštenih vođa starih Mađara.

Vratimo se nakon ovog kratkog ekskursa analizi *DAI*. Možemo zaključiti da gotovo sve ono što na osnovi pisanih izvora znamo o unutrašnjem uređenju starih Mađara u 10. stoljeću, znamo na osnovi *DAI*. Ova tvrdnja jedna je od rijetkih zajedničkih točaka oko koje se slažu svi istraživači od Károlya Szabóa do Gyule Kristóa, tj. od 1860. do 2005. godine.

²⁹ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 172, 173; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 120 – 122; KRISTÓ 1995, 127 – 133.

³⁰ DOMANOVSKY 1907, 15.

³¹ BÓNA 2000, 5.

³² KARP 1991, 1786.

Ipak, tekst *DAI* o Mađarima sadrži dosta nejasnoća i teško se može izjednačiti s ostalim izvorima o ostavštini Mađara u 10. stoljeću. Uzrok tome leži i u činjenici da ostale vrste izvora pokazuju sasvim druge aspekte života starih Mađara. Kao prvi primjer za pomanjkanje mogućnosti izjednačavanja pozivamo se na imena plemena starih Mađara.³³ Kod Konstantina su nabrojena plemena: *Nek*, *Meger*, *Kurtugermatu*, *Tarianu*, *Genakh*, *Karé*, *Kesi*. Po ustaljenom prijepisu: Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi. Mađarska transkripcija ovih imena ustalila se na osnovi toponomastike. U Karpatskoj kotlini može se naći više desetina naziva mjesta na mađarskom jeziku koji potiču od ovih imena. Međutim, ime plemena Kürtgyarmat nalazi se među toponimima uvijek u podijeljenoj formi, kao Kürt, ili Gyarmat, a ime plemena Kabara, također promijenjenog u *DAI*, uopće se ne može naći. Imamo, dakle, osam tipova toponima, međutim, Kabari nisu među njima.

Veći problem nastaje pri pokušaju da ove toponime upotrijebimo za ubikaciju teritorija pojedinih plemena. Pošto su toponimi izmiješani bez ikakve tendencije grupiranja, može se zaključiti da se stari Mađari nisu naselili po plemenima u Karpatskoj kotlini,³⁴ što je u proturječnosti s *DAI*. Međutim, tu se mora uzeti u obzir i činjenica da su dotični toponimi zabilježeni znatno kasnije; od 11. stoljeća nadalje. Štoviše velika većina ih potječe tek iz 13. i 14. stoljeća. Slične nedoumice mogu se formulirati na osnovi konfrontacije podatka iz *DAI* o teritorijima plemena i arheološke građe. Naime, ni na osnovi arheološke građe ne mogu se razlučiti teritoriji pojedinih plemena.³⁵ U mađarskoj stručnoj literaturi mogu se naći argumenti u korist obje navedene teze, tj. u korist ili protiv postojanja plemena u 10. stoljeća. Velika većina mađarskih arheologa je skeptična u pogledu postojanja plemenskih teritorija, prvenstveno zbog gore navedene činjenice, tj. zbog jedinstvenog karaktera same arheološke građe. Zbog pomanjkanja relevantnih i konkretnih izvora ubikacijom staromađarskih plemena bave se poglavito pisci opširnih pregleda povijesti starih Mađara, koji svoja rješenja temelje ili na parcijalnoj analizi izvora ili na zaključcima općeg karaktera.³⁶ U pogledu topografije samo se jedan podatak iz *DAI* može usporediti s arheološkom građom. Rasprostranjenost nekropola, i na osnovi toga i prvih naselja starih Mađara, zaista pokazuje tendenciju k orijentaciji prema obalama raznih rijeka.³⁷

³³ Iz opširne literature o ovoj problematici vidi: BERTA 2004, 173 – 181.

³⁴ GYÖRFFY 1977, 134 – 138; GYÖRFFY 1983, 29 – 36.

³⁵ BÁLINT 1991, 121 – 158.

³⁶ S najviše argumenata: KRISTÓ 1980, 464 – 467.

³⁷ Na ovu specifičnost naseljavanja starih Mađara je nedavno skrenuo pažnju i autor ove studije. U vezi sa sjeverozapadnim dijelom Karpatske kotline: TAKÁCS 2007, 250, (plan br. 1.). U vezi s južnim dijelom Karpatske kotline: TAKÁCS (u tisku).

IV.

Spis *DAI* sadrži i velik broj podataka o vezama starih Mađara sa susjednim narodima. Konstantin VII zabilježio je ove podatke iz dva razloga, koji su navedeni i u samom izvoru. On je, prije svega, želio prikazati slabe točke Mađara, i zbog toga se opširno bavi s Pečenezima, jer drži da Pečenezi posjeduju vojnu silu dovoljnu za obranu Carstva od mogućih mađarskih i kazarskih nasrtaja. O tome u 8. poglavlju *DAI* svjedoči gotovo anegdotski opis bizantskog poslanstva Mađarima pod vodstvom klerika Gabriela, gdje vođe Mađara opisuju Pečenege kao veliki narod i zle ljude protiv kojih se ne žele boriti.³⁸ Drugi razlog bilježenja susjedskih odnosa u *DAI* je želja cara-pisca da što točnije locira narode i plemena na sjevernom rubu Carstva. Radi točne ubikacije, u više je navrata navedeno koji su narodi živjeli ranije na pojedinim teritorijima. Tako u 38. poglavlju saznajemo da Pečenezi u 10. stoljeću već pedeset godina žive na ranijim staništima Mađara u istočnoeuropskim stepama,³⁹ a u 27. poglavlju da na ranijim boravištima Langobarda, tj. u Panoniji sada žive Mađari.⁴⁰ Iz istog razloga Konstantin opisuje, za Carstvo najvažnije, južne granice teritorija mađarske kneževine u 10. stoljeću koje, prema opisu u 40. poglavlju, počinju kod Trajanovih vrata, tj. na Đerdapu, prostiru se i preko Singiduna do Sirmija.⁴¹ U *DAI* čak su dva puta navedeni narodi koji graniče s Mađarima. U 13. poglavlju stoji da su susjedi Mađarima sa sjeverozapada Franci, sa sjevera Pečenezi, s juga Velika Moravska, tj. Svatoplukova zemlja, a prema planinama graniče s Hrvatima.⁴² Međutim, u 40. poglavlju stoji da Mađari na istoku graniče s Bugarima, na sjeveru s Pečenezima, na zapadu s Francima, a na jugu s Hrvatima.⁴³ Neusklađenost navedenih podataka može poslužiti kao ilustracija metode sastavljanja spisa *DAI*, i naravno daje povod za postavljanje pitanja na koje se samo na osnovi analize pisanih izvora ne može dati konačan odgovor.

Pitanje tzv. južne Velike Moravske kao crvena nit provlači se kroz mađarsku historiografiju, pogotovo nakon 1971., tj. nakon objavljivanja knjige Imre Bobe

³⁸ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 56 – 57; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 116; KRISTÓ 1995, 113.

³⁹ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 166 – 167; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 118; KRISTÓ 1995, 119.

⁴⁰ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 114 – 115; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: KRISTÓ 1995, 116.

⁴¹ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 176, 177; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 121; KRISTÓ 1995, 129.

⁴² MORAVCSIK – JENKINS 2002, 64 – 65; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 117; KRISTÓ 1995, 114.

⁴³ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 178, 179; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 121; KRISTÓ 1995, 130.

o reinterpretaciji rasprostiranja Velike Moravske.⁴⁴ O ovom pitanju morali su se izjasniti na neki način svi povjesničari, čak i oni koji to pitanje u svojim radovima nisu ni postavili. Na žalost, u *DAI* se o ovoj problematici ne mogu naći oslonci za daljnje odgovore. Jedino se mjesto u 41. poglavlju *DAI* posvećeno teritorijalnim odnosima između Velike Moravske i novonastale Mađarske kneževine, može upotrijebiti kao argument za obje strane. U 41. poglavlju, naime, stoji da su Mađari zauzeli zemlju Svatopluka,⁴⁵ ali nije navedeno koji dio, sjeverni ili južni, novonastale Mađarske kneževine. Također kako je to već dosta puta naglašeno: car-pisac konsekventno razlikuje „nekrštenu“ Moravsku i Svatoplukovu zemlju.

Većina mađarskih povjesničara sumnjičava je prema postojanju tzv. južne Velike Moravske i slaže se s opaskom Romillyja Jenkinsa iz 1950-ih – puno puta i ne znajući točan izvor date formulacije – prema kome je ubikacija Velike Moravske prema jugu obična greška. Međutim, ima kolega u Mađarskoj, kao i u inozemstvu, koji su uzeli u obzir postojanje tzv. južne Velike Moravske kao realnu mogućnost.⁴⁶ Među njima je Gyula Kristó, koji je sročio svoje argumente čak u više svojih djela. On je, poglavito na osnovi formulacija *DAI* i osobnog viđenja povijesne geografije, došao na ideju da centar Velike Moravske ne bi trebalo tražiti u Srijemskoj Mitrovici, kako je to Imre Boba zastupao, nego u gradu Segedinu.⁴⁷ Pošto je prvi pisani spomen Segedina iz 1183. godine⁴⁸, citirana teza može više poslužiti kao ilustracija o uplivu lokalpatriotizma na proučavanje povijesti. Ne smije se, naime, zaboraviti da je Gyula Kristó živio u Segedinu i radio kao profesor povijesti na lokalnom sveučilištu.

Skeptična većina mađarskih povjesničara odbacuje mogućnost postojanja tzv. južne Velike Moravske na osnovi potpune odsutnosti arheološke građe koja bi se mogla povezati s njom na jugu Karpatske kotline, kao i na osnovi masovne prisutnosti ovakve građe na sjeverozapadnim dijelovima Karpatske kotline.⁴⁹ I mi sami držimo ovo kao krunski argument protiv teze Imre Bobe.

Debata o tzv. južnoj Velikoj Moravskoj na neki je način zasjenila dijelove dvaju opisa o granicama Mađara koji stoje iznad svake rasprave. Hrvati se spominju u 40. poglavlju *DAI* kao južni susjedi Mađara, a u 13. poglavlju se oni nalaze prema planinama, između Franaka, kod tzv. južne Velike Moravske ili kao njezin dio. To

⁴⁴ BOBA 1971.

⁴⁵ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 180, 181; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 122; KRISTÓ 1995, 134.

⁴⁶ PÜSPÖKI NAGY 1978, 60 – 82. PÜSPÖKI NAGY 1985 SZEGFŰ 1980, 12 – 14; SZEGFŰ 1980, 12 – 14; TORU 1983, 315 – 323. Na engleskom i njemačkom: BOWLUS 1995; EGGERS 1995; EGGERS 1996.

⁴⁷ KRISTÓ 1980, 160 – 16, 195.

⁴⁸ KÜRTI – PETROVICS 1994, 621.

⁴⁹ POLAČEK 1999, 81 – 84.

je jedan od prvih zajedničkih spomena Hrvata i Mađara, jedan od prvih dokaza veza koje traju već više od tisuću godina. Formulacija „prema planinama” dosta je štura i, u svakom slučaju nedovoljna jasna da bi se zajedničke granice zacrtale na više načina, tj. prema tradicijama i zahtjevima obje nacionalne historiografije.⁵⁰ Tu stižemo do problematike Slavonije u 10. i 11. stoljeću, jednoga od kamenova spoticanja između mađarske i hrvatske historiografije srednjeg vijeka. Oko teritorijalne pripadnosti Slavonije vodile su se žustre polemike, naročito na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće,⁵¹ s argumentima koji su u isti mah odražavali proturječja tzv. Ugarsko-hrvatske nagodbe iz 1868. godine. I u novijoj stručnoj literaturi može se na obje strane naći dosta primjera proizvoljnih zacrtavanja granica, s jedne strane do sjeverne Bosne, ili s druge strane do čitavoga toka Drave. Prema našem mišljenju, Nada Klaić našla je, u jednoj od svojih posljednjih studija, pravu formulaciju za rješenje ovog problema, dok je slično je mišljenje izrazio i Gyula Kristó 1979.⁵² Nada Klaić se, naime, pišući o Slavoniji 11. stoljeća, poslužila sintagmom *terra nullius*, tj. ničija zemlja.⁵³ Ova formulacija, naravno, sadrži u sebi i mogućnost da su obje strane, na vlastitom kneževskom ili kraljevskom dvoru, mogle smatrati to područje svojim.

V.

Na kraju studije želimo kratko prikazati jednu raspravu koja je samo djelomično povezana s evaluacijom podataka iz *DAI*. Kako je već napomenuto, Konstantin VII. spominje stare Mađare pod imenom *Turkoi*.⁵⁴ Ova natuknica obično se tumači kao anakronizam, toliko prisutan u bizantskoj historiografiji, ali i kao odraz načina života starih Mađara. Turci su, naime, u kontekstu 9. i 10. stoljeća označavali konjanički narod koji se služi vojnom taktikom svojstvenom nomadima euroazijske stepe.

Postavlja se pitanje može li ova formulacija poslužiti i za rekonstrukciju društvene strukture starih Mađara. Odgovor treba biti oprezan, tj. negativan. Ipak, ovu temu ne možemo ostaviti po strani. Većina mađarskih povjesničara od druge polovine 19. stoljeća pa do danas u starim Mađarima vidi jednu relativno malobrojnu skupinu naoružanih konjanika koji su se bavili nomadskim stočarstvom i vojnim pohodima.⁵⁵ Ovo viđenje je široko rasprostranjeno i na internacionalnoj

⁵⁰ VINSKI 1970, 45 – 81.

⁵¹ Pregled ovih debata na mađarskom jeziku: KRISTÓ 1979, 84 – 86.

⁵² KRISTÓ 1979, 84 – 94.

⁵³ KLAJĆ 1978, 233. „*Slavonia is going to be therefore till the end of the 11th century terra nullius.*”

⁵⁴ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 131 (index of proper names); u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 118 – 120; KRISTÓ 1995, 121 – 126.

⁵⁵ Pregled studija povjesničara koji argumentiraju na ovaj način: TAKÁCS 2006, 71 – 77.

razini i koliko mi je poznato, vrijedi kao općeprihvaćeno gledište među hrvatskim povjesničarima i arheolozima od Vjekoslava Klaića i Josipa Brunšmida do Zdenka Vinskog i Željka Tomičića.⁵⁶ Ova interpretacija odražava se u arheološkoj građi kao podjela grobnih nalaza iz 10. stoljeća, gdje se groblja s bogatim nalazima vezuju za stare Mađare, a groblja sa siromašnim nalazima nazivaju se bjelobrdskom kulturom i interpretiraju se kao slavenska. Gy. Kristó izrazio je ovaj društveni model i s rekonstrukcijom postotnog odnosa stanovništva Karpatske kotline u 10. stoljeću. Po njegovoj rekonstrukciji, 72 - 80% stanovništva čine Slaveni, 11,5-16% stari Mađari, a 8,5-12% Kabari.⁵⁷ Mora se naglasiti da ova rekonstrukcija nije relevantna s gledišta podataka, obzirom da ne posjedujemo relevantne pouzdane informacije o brojčanom stanju pojedinih etnički grupa Karpatske kotline iz 10. stoljeća. Navedeni postoci mogu, prema tome, puno više poslužiti kao indikatori za identifikaciju rekonstrukcije društvenog modela starih Mađara kojeg je zastupao Kristó.

István Kniezsa prvi je formulirao jedno naoko jednostavno pitanje.⁵⁸ Kako se mađarski jezik mogao održati u ovakvom lingvističkom okruženju? Naime, dobro je poznato da se u ranom srednjem vijeku naoružane elite nisu trudile jezično asimilirati svoje podanike.⁵⁹ Zbog toga na svim stranama Europe vidimo primjere asimilacije naoružanih elita od strane običnog puka, od Istočnih i Zapadnih Gota, preko Vandala, Burgunda, Franaka, Langobarda, do Protobugara i skandinavskih Varega. U posljednja dva primjera naoružane elite (*waffentragende Elite*) etnički su se pretopile u svoje slavensko okruženje. To bi, prema Kniezsi, bio logičan put i za stare Mađare prema gore navedenim razmjerima. Zbog ovog paradoksa započeta su istraživanja s ciljem pronalaženja starih Mađara među pripadnicima prostog puka (*Gemeinvolk*). Béla Szóke pokušao je arheološkim metodama riješiti ovaj problem.⁶⁰ Njegova studija iz 1962. postala je drugi kamen spoticanja između mađarskih i hrvatskih istraživača 10. stoljeća, naročito nakon što ju je oštro kritizirao Zdenko Vinski.⁶¹ Žestina kritike je možda dijelom bila posljedica i činjenice da je navedena studija Béle Szóke bila objavljena samo na mađarskom jeziku, i kako se iz kritike vidi, Zdenko Vinski nije imao prilike upoznati se s njenim integralnim tekstom. Zdenko Vinski je zamjerao Szókeu, da je ustvari izbrisao

⁵⁶ S polemičkom oštricom VINSKI 1970, 61, 86.

⁵⁷ KRISTÓ 2000, 398 – 407. Srvanvanje podataka Gyule Krista, objavljenih u raznim studijama: TAKÁCS 2006, 76.

⁵⁸ KNEZSA 1938, 454 – 455.

⁵⁹ Problematika „dominantne elite” sročena je od strane poznatog britanskog arheologa Colina Renfrewa: RENFREW 1987. Danu temu su analizirali u vezi s germanskim i slavenskim naoružanim elitama ranog srednjeg vijeka: KOUŘIL 2005.

⁶⁰ SZÓKE 1962.

⁶¹ VINSKI 1970, 61, 86.

Slavene kao nosioce bjelobrdске kulture, što ne stoji u samom tekstu studije. Mora se dodati da je i István Dienes u svojoj recenziji ukazao na potrebu uvažavanja veće prisutnosti Slavena u bjelobrdskoj kulturi, koja je, na žalost, također objavljena samo na mađarskom jeziku.⁶² Po rekonstrukciji Györgya Györffyа, korigiranoj od drugih istraživača, Slaveni su činili nekih 45-50 % stanovništva Karpatske kotline u 10. stoljeću, Mađari drugih 45-50 %, ostalih 5-10% mogli su biti Kabari, a dani postoci su se mogli mijenjati po pojedinim regijama.⁶³ (Tako se, na primjer, u rubnim područjima Karpatske kotline postotak starih Mađara može okarakterizirati kao minimalan.) Navedeni postoci – koji se također ne baziraju na relevantnim podacima iz 10. stoljeća – isto se mogu tretirati kao indikatori. Oni pokazuju da teorija Béle Szőkea ne želi izbrisati Slavene, poglavito ne u svojoj današnjoj formi, što treba imati u vidu i zbog činjenice da većina mađarskih arheologa smatra ovu teoriju ispravnom i naziva groblja bjelobrdске kulture grobljima običnog puka 10-11. stoljeća.

Istraživanja društvene strukture starih Mađara mogu biti interesantna hrvatskim povjesničarima i zbog sljedećeg aspekta. Već je Bálint Hóman sredinom 1930-ih formulirao zamisao o dvojnosti starih Mađara u smislu da je samo običan puk bio ugrofinskog podrijetla, a naoružanu elitu sačinjavala je grupa Protobugara.⁶⁴ Oni su, prema Hómanu, stoljećima prije dolaska u Karpatsku kotlinu zauzeli ne samo teritorij Protomađara na južnoruskim stepama, nego su i od osvojenog stanovništva takoreći napravili običan puk za sebe, da bi se u ovaj puk i sami etnički pretopili do kraja 10. ili prve polovine 11. stoljeća. Po Hómanu, jedan ovakav etnički proces mogao bi objasniti činjenicu zašto se stari Mađari praktički u svim pisanim izvorima opisuju kao pripadnici nekog turskog naroda. Hómanova teorija bila je sve do promjena 1990. takoreći prognana iz mađarske znanosti, ali se na nju, kao na „bugarski model mađarske etnogeneze”, u novije vrijeme poziva nekoliko istraživača, poglavito János Makkay.⁶⁵ Po našem nahodanju zasad nema dovoljno podataka za dokazivanje ove teorije, pa se njena formulacija mora tretirati kao radna hipoteza. Međutim, ne bismo je smjeli niti otpisati, osobito zbog činjenice da i u samom tekstu Konstantina Porfirogeneta,⁶⁶ kao i na arheološkom materijalu⁶⁷, imamo indicije za dvojezičnost starih Mađara u 10. stoljeću. Hómanova teorija može se sagledati i kao svojevrsan refleks na gore navedene etnogeneze

⁶² DIENES 1964, 138.

⁶³ GYÖRFFY 1963, 46–47; GYÖRFFY 1977, 140, GYÖRFFY 1983, 38. (Po prvoj rekonstrukciji G. Györffyа: Slaveni 33%, Mađari i Kabari 66%).

⁶⁴ HÓMAN 1935, 31 – 31, 50 – 51, 93.

⁶⁵ MAKKAY 1993, MAKKAY 2003, MAKKAY 2005.

⁶⁶ MORAVCSIK – JENKINS 2002, 174, 175; u mađarskom prijevodu Gyule Moravcsika: GYÖRFFY 1986, 120; KRISTÓ 1995, 127.

⁶⁷ FODOR 1996, 313-314.

pojedinih germanskih i protobugarskih skupina. Hrvatskim istraživačima ova bi teorija mogla biti zanimljiva iz razloga što su se – koliko mi je poznato – u zadnja dva i pol desetljeća i u hrvatskoj stručnoj literaturi nanovo formulirale teorije o dvojnosti podrijetla hrvatskoga naroda.

Bibliografija

- BÁLINT, Csanád (1975), A szaltovó-majaki kultúra avar és magyar kapcsolatairól – In the Avar and Hungarian Relations of the Saltovo-Mayak Culture, *Archaeologiai Értesítő* 112, 52 – 63.
- BÁLINT, Csanád (1981), Some Archaeological Addenda to P. GOLDEN'S Khazar Studies. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 35, 397 – 412.
- BÁLINT, Csanád (1991), Südungarn im 10. Jahrhundert, *Studia Archaeologica* XL, Budapest: Akadémiai kiadó, 121 – 158.
- BÁLINT, Csanád (1994), A 9. századi magyarság régészeti hagyatéka. (bez sažetka na stranom jeziku). In: A honfoglalás és régészet, ur. Kovács László, A honfoglalásról sok szemmel [serija] Balassi kiadó, Budapest, 39 – 46.
- BARTHA, Bartha – István BÓNA (et al.) (1969), Megjegyzések Fettich Nándor válaszához, (bez sažetka na stranom jeziku) *Archaeologiai Értesítő* 96, 114 – 125.
- BERTA, Árpád (2004), Keszi és társai – avagy a magyar törzsnevek török eredete és a rendszer (bez sažetka na stranom jeziku), *Nyelvtudományi Közlemények* 101, 173 – 181.
- BOBA, Imre (1971), *Moravia's History Reconsidered. A Reinterpretation of Medieval Sources*, The Hague.
- BÓNA, István (2000), *A magyarok és Európa a 9-10. században*, História könyvtár, monográfiák, Budapest.
- BOWLUS, Charles R. (1995), *Franks, Moravians and Hungarians – The Struggle for the Middle Danube, 788–907*, (Middle Ages Series), Philadelphia.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech – Nándor FETTICH (1973), Das altungarische Grab von Zemplin. *Archaeologia Slovaca – Monographiae*. Bratislava, 49 – 154.
- DENNIS, G. T. – E. GAMILLSCHEG (1981), *Das Strategikon des Murikios*, CFHB XVII, Wien.
- DIENES, István (1964), Szőke B.: *A honfoglaló és kora Árpád kori magyarság régészeti emlékei (...)* (recenzija) (bez sažetka na stranom jeziku), *Archaeologiai Értesítő* 91, 134 – 139.
- DOMANOVSKY, Sándor (1907), A kútfők, u: *Az Árpád és az Árpádok, történelmi emlékmű*, ur. Csánki Dezső, Budapest, 1 – 15.
- EGGERS, Martin (1995), *Das „grossmährische Reich“ – Realität oder Fiktion? – Eine Neuinterpretation der Quellen zur Geschichte des mittleren Donauraumes im 9. Jahrhundert*, Monographien zur Geschichte des Mittelalters 40, Stuttgart.
- EGGERS, Martin (1996), *Das Erzbistum des Metod – Lage, Wirkung und Nachleben der kyrillo-methodianischen Mission*, Slavistische Beiträge Tom 339, München.

- FETTICH, Nándor (1969), Válasz a zempléni fejedelmi sírlelet ügyében az Arch, *Értesítő* 93, 1966, 278-283. o. megjelent hozzászólásokhoz, (bez sažetka na stranom jeziku.) *Archaeologiai Értesítő* 96, 109 – 113.
- FODOR, István, ur. (1996), *The Ancient Hungarians. Exhibition Catalogue*, Budapest.
- GYÖRFFY, György (1963) Magyarország népessége a honfoglalástól a XIV. század közepéig, u: *Magyarország történeti demográfiája. Magyarország népessége a honfoglalástól 1849-ig*, ur. Kovacsics József, Budapest, 45 – 62.
- GYÖRFFY, György (1977), Honfoglalás, megtelepedés és kalandozások, u: *Magyar őstörténeti tanulmányok*, ur. Antal Bartha – Károly Czeglédy – András Róna-Tas, Budapest: Akadémiai kiadó, 123 – 156.
- GYÖRFFY, György (1983), *István király és műve*, 2. izdanje, Budapest.
- GYÖRFFY, György, ur. (1986), *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai*, 3. izdanje, Budapest: Gondolat kiadó.
- HARMATTA, János (1996), Konstantinos Porphirogennetos magyar vonatkozású művei (bez sažetka na stranom jeziku.), u: *A honfoglaláskor írott forrásai*, ur. László Kovács – László Veszprémy, A honfoglalásról sok szemmel [serija], Budapest, 105 – 111.
- HÓMAN, Bálint (1935), Első könyv: Az ősidőktől a XII. század végéig, in: Bálint Hóman – Gyula Szegfű, *Magyar történet*, I. köt, Budapest, 15 – 417.
- KARPF, E. (1991) Lechfeld, Schlacht am, u: *Lexikon des Mittelalters*, 5. tom., 8. sv., ur. Gernot Grietz, München – Zürich: Artemis & Winler Verlag, 1786.
- KLAIĆ, Nada (1978). Pogled na razvitak srednjovjekovne Slavonije (od Ljudevita Posavskog do bune 1573.), u: *Arheološka istraživanja u Istočnoj Slavoniji i Baranji*, Izdanja HAD, vol. 2. Zagreb, 235 – 241.
- KNIEZSA, István (1938), Magyarország népei a XI-ik században, u: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*, 1–3. köt., ur. Jusztinián Serédi, Budapest, 365 – 472.
- KOUŘIL, Pavel (ur.) (2005) *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas*, Spisy Archéologického Ústavu AV ČR Brno 25, Brno.
- KRISTÓ, Gyula (1979), *A feudális széttagolódás Magyarországon*, Budapest, 1979.
- KRISTÓ, Gyula (1980), *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*, Elvek és utak [serija], Budapest: Magvető könyvkiadó.
- KRISTÓ, Gyula (ur.) (1995), *A honfoglalás korának írott forrásai*, Szeged.
- KRISTÓ, Gyula (1996) *Hungarian History in the Ninth Century*, Szeged.
- KRISTÓ, Gyula (2000), Etnikai viszonyok Magyarországon Szent István király korában, *Kisebbségkutatás* 9/2, 398 – 407.
- KÜRTI, Béla – István PETROVICS (1994), Szeged, u: *Korai magyar történeti lexikon*, ur. Gyula Kristó, Budapest, 621.
- MAKKAY, János (1993), *A magyarság keletkezése*, Szolnok.
- MAKKAY, János (2003), *Magyarok – avarok – szlávok az ADAM alapján*, Budapest.
- MAKKAY, János (2005), *Türkmagyarok – Turcohungarica. Bevezetés egy történelmi tévtan tétéleibe*, Budapest.

- MORAVCSIK, Gyula – R.H.M. JENKINS (1967), Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, Greek text edited by Gy. Moravcsik, English translation by R. J. H. Jenkins, New Revised Edition, Corpus Fontium Historiae Byzantinae I, Washington.
- MORAVCSIK, Gyula (1984), *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*, Fontes Byzantini historiae Hungaricae aeo ducum et regum ex stirpe Árpád descendentium, Budapest.
- PAIS, Dezső – Gyula LÁSZLÓ (et al.) (1966), Hozzászólások Fettich Nándor: Das al-tungarische Grab von Zemplín c. könyve kéziratához, (bez sažetka na stranom jeziku), *Archaeologiai Értesítő* 93, 278 – 283.
- PAULER, Gyula (1899), *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*, 1. tom, Budapest.
- POLAČEK, L. (1999), Großmährisches Reich, u: *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, tom 13. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 79 – 85.
- PÜSPÖKI NAGY, Péter (1978), Nagymorávia fekvéséről, *Valóság* XXI/11, 60 – 82.
- PÜSPÖKI NAGY, Péter (1985) *A tények erejével – Válasz dr. Peter Ratkoš DrSc. vitairatára a germánok, szlávok, avarok és nagymorvák Csehszlovákia területét érintő több fontos kérdése ügyében*, New York.
- RENFREW, Colin (1987), *Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins*, Cambridge.
- SZEGFŰ, László (1980), Vata népe, *Acta Historica* 67, 12 – 14.
- SZŐKE, Béla (1962), *A honfoglaló és kora Árpád – kori magyarság régészeti emlékei*. Régészeti Tanulmányok 1, Budapest.
- TAKÁCS, Miklós (2006), Három nézőpont a honfoglaló magyarokról, *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséből*, Új sorozat 1 (11.) kötet, Kolozsvár, 67 – 98.
- TAKÁCS, Miklós (2007), Siedlungsgeschichtliche Auswertung, u: *Das frühungarische Reitergrab von Gnadendorf (Niederösterreich)*, ur. Falko Daim – Ernst Lauer mann, Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, tom 64, Mainz, 211 – 252.
- TAKÁCS, Miklós (u tisku), A honfoglaló magyar szállásterület déli kiterjedése, u: „*Legjobb, ha mindez nem merül feledésbe...*” *Újabb eredmények a Kárpát-medence 10–11. századi régészeti kutatásában*, ur. László Révész.
- TORU, Senga (1983), Morávia bukása és a honfoglaló magyarok, *Századok* 112, 315 – 323.
- TÜRK, Attila (2010), A szaltovói kultúrkör és a magyar őstörténet régészeti kutatása, u: *Középkortörténeti tanulmányok* 6. A VI. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged 2009, június 4-5.) előadásai, ur. Péter G. Tóth, Szeged, 261 – 306.
- VINSKI, Zdenko (1970), O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu* 3, ser. 4, 45 – 81.

De administrando imperio as a source for the early history of the Hungarians, as well as for the relations between the Hungarians and their neighbours in the 10th. c.

The aim of the study is to present the results and the controversies of the Hungarian historiography and archaeology concerning the *DAI* of Constantine Porphyrogenitus. The *DAI* is generally accepted as the most important source for the history of the old Hungarians in the 9th and the 10th centuries given the rich data-base on this topic in its 38th, 39th and 40th chapters. Concerning the 9th century the study deals with the 38th chapter of the *DAI* by giving a short overview of the split in two parts of the tribal alley of the old Hungarians, the retreat of one of its parts towards Persia, and the way Árpád the Father, the first leader of the later royal dynasty, came to power. Concerning the 10th century the study contains a brief description of the debates on the power structure of the old Hungarians, as well as on the existence of the tribes as political units in this century. The study also gives a brief overview of the debates in both Hungarian and Croatian historiography and archaeology on the ethnic interpretation of several groups of archaeological finds as well as on the political affiliation of the territory of Slavonia in the 10th century. In regard to the first issue, the study stresses the problem of insufficient understanding of the arguments of “the other side” due to language barriers, whereas in regard to the second issue, the opinion of Nada Klaić is cited, describing the 10th- and 11th-century Slavonia as a sort of “terra nullius”.

Ključne riječi: Konstantin VII. Porfirogenet, *De administrando imperio*, povijest Mađara u 9. i. 10. stoljeću

Key words: Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, History of the Hungarians in the 9th and 10th centuries

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 42

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2010.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 42

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Damir Boras

Glavni urednik

Hrvoje Gračanin

Uredništvo

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest)
Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek)
Hrvoje Petrić (rani novi vijek)
Željko Holjevac (moderna povijest)
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest)
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu

Kristina Milković

Tajnik uredništva

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Boris Bui

Marko Maraković

Ivanka Cokol

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2010. godine

Naklada

200 primjeraka

*Časopis je dostupan na portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske
Hrčku na adresi <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*